Työ- ja elinkeinoministeriö
Arbets- och näringsministeriet

Riksdagens ekonomiutskott
tav@eduskunta.fi

MEMORANDUM
22.6.2017

Vedlegg 1/20
TEM/811/13.01.01/2017

Ref Ekonomiutskottets memoranda 1/2014 vp og 15/2015 vp

BAKGRUNNSMEMORANDUM OM DETALJENE I UTREDNINGEN

MERKNAD TIL LESERNE: DE GRØNNE FELTENE ER OVERSETTELSE AV BILLLED- OG FIGURTEKSTER SOM IKKE LOT SEG REDIGERE INN I FIGURENE I DET FINSKE ORIGINALDOKUMENTET.

I dette bakgrunnsmemorandum diskuterer vi konsekvenser av å frigjøre butikkenes åpningstider, metoden for å gjennomføre utredning om situasjonen for små foretak med butikk i et kjøpesenter samt resultater fra utredningen.

Utredningen har hatt som målsetting å analysere på en allsidig måte konsekvenser av å frigjøre butikkenes åpningstider på sysselsetting, konkurranse, forbrukernes situasjon, lønnstakernes situasjon, næringsdrivendes situasjon, likestilling mellom kjønnene, samt på tilrettelegging av forholdene mellom arbeid og familie. Videre har man prøvd å se konsekvenser av hvor godt loven har klart å ivareta retten som små foretak med butikk i et kjøpesenter har til å holde butikken stengt en gang i uken på valgt ukedag.

I forbindelse med utredningen har man benyttet seg av både statististikker og spørreundersøkelser. Informasjon som gjelder sysselsetting er basert på arbeidskraftundersøkelsen i regi av Tilastokeskus (Statistikcentralen), data om konkurranse basert på informasjon fra Suomen Asiakastieto Oy (Asiakastieto Group plc, kredittopplysningsfirma), statistikker fra Tilastokeskus (Statistikcentralen), statistikker fra Päivittäistavarakauppa ry (Finnish Grocery Trade Association) samt årsoppgjørsinformasjon og markedsundersøkelser i et utvalg av foretak i bransjen. Næringsdrivendes erfaringer ble kartlagt gjennom en medlemsundersøkelse blant medlemmene i Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland), hvis planlegging *Arbets- og näringsministeriet* deltok i, og hvis råmateriale ble analysert av ministeriet. Videre ble det benyttet undersøkelser gjennomført blant medlemmene i Palvelualojen ammattiliitto (Servicefacket PAM) og Kaupan liitto (Arbeidsgiverforbund i handelsbransjen) når det gjelder lønnstakere og forbrukere.

Medlemsundersøkelsen blant medlemmene i Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland) ble gjennomført i mai 2017 og i alt 850 næringsdrivende i handelsbransjen svarte på undersøkelsen. Respondentene fordelte seg etter sin hovedbransje som følger: 81; kiosk: 10; bensinstasjon: 41; spesialhandel: 608 herre- eller damefrisørsalong: 110. Av respondentene driver185 sin butikk i et kjøpesenter.

DEL A: OPPHEVING AV BUTIKKERS ÅPNINGSTIDREGULERING

Regulering av åpningstider i detaljhandel og frisørsalonger ble opphevet fra begynnelsen av 2016. Endringen påvirket spesielt dagligvarebutikker på over 400 m^2 samt andre typer detaljhandelsbutikker som tidligere hadde restriksjoner på åpningstider om kvelden og natten og på helligdager. Regulering av åpningstider for dagligvarebutikker på under 400 m^2 ble opphevet for helligdager.

Ved utredningen har man benyttet seg av statistisk informasjon gjennom cirka ett år etter frigjøringen av åpningstider. Et år er ganske kort tid og det er mulig at alle konsekvensene ikke ennå har blitt realisert.

Generell markedssituasjon og konsekvenser på konkurransen

Senere i dette memorandum har man analysert den generelle konjunktursituasjonen i lys av markedsandeler i handelsbransjen og helt spesielt dagligvarehandel, bransjespesifikke parametre samlet fra spørreundersøkelsen i regi av Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland) og databaseopplysninger fra Asiakastieto (Asiakastieto Group Plc). Det er imidlertid viktig å ta hensyn til at analyseperioden er kort og alle konsekvensene av å frigjøre åpningstider ikke nødvendigvis er synlige. I tillegg, i fasen da opplysninger ble samlet, hadde man ikke tilgjengelig alle vesentlige opplysninger om 2016. Av ressursmessige årsaker var det heller ikke mulig i den forbindelse å samle mer detaljerte data og foreta en dypere økonometrisk analyse for å kunne undersøke konsekvensene av å frigjøre åpningstider isolert fra alle andre faktorer som påvirker markedet. De nedenfor oppgitte opplysninger gir imidlertid et bilde av utviklingen i handelsbransjen før og etter frigjøringen av åpningstider, og til dels kan man trekke konklusjoner om konsekvenser av å frigjøre åpningstider på markedsstruktur og konkurranse.

Handelsbransjen er svært følsom for konjunkturendringer. Aller sterkest påvirker disse handel med motorkjøretøy og reparasjon av biler, men konjunkturendringer er betydelige også i annen detaljhandel. For konsekvenser av frigjøringen av åpningstider som skjedde i 2016 må man derfor først fokusere på konjunkturfasen i økonomi. Konjunktursituasjonen var positiv for handelsbransjen i årene 2015 og 2016. BNP og volumene i handelsbransjen har vist økning og forbrukernes tillit til økonomien har blitt styrket. Lønnstakernes reallønn har økt i fem sammenhengende år i perioden 2012–2016. Prisene på matvarer, bekledningsvarer og skotøy har imidlertid gått ned, noe som for sin del har styrket forbrukernes kjøpekraft i detaljhandelen.

Bilde 1 Konjunkturutvikling, lønnsnivå og priser 2007–2016.

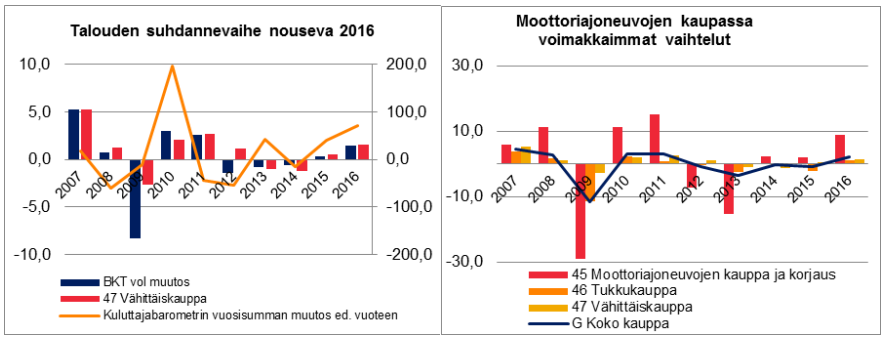

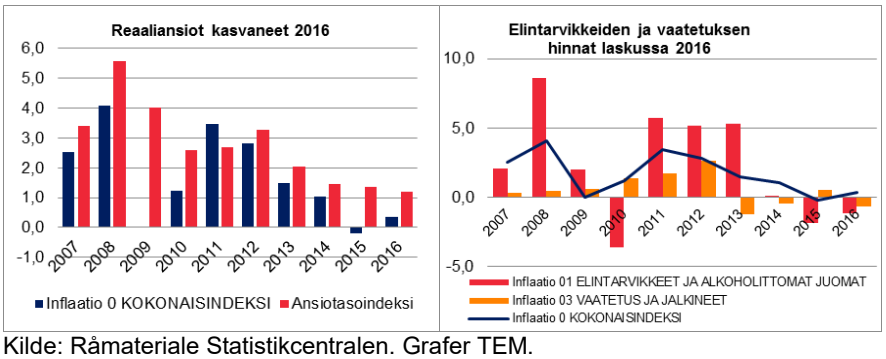

Kilde: Råmateriale Statistikcentralen. Grafer TEM.

Bilde 1 Utvikling av konjunkturer, lønnsnivå og priser 2007–2016.

Konjunkturfase stigende 2016 motorkjøretøyhandel

BNP endring i volum
47 Detaljhandel
Endring i Forbrukerbarometerets
totalsum pr. år sammenlignet med året før

Konjunktursvingningene er størst i

45 Motorkjøretøyhandel og reparasjon
46 Engroshandel
47 Detaljhandel
G Handel samlet

Realinntekter har økt 2016

Inflasjon TOTALINDEKS Lønnsnivåindeks

Priser på matvarer og bekledning har gått ned 2016

Inflasjon O1 MATVARER OG ALKOHOLFRIE DRIKKER
Inflasjon 03 BEKLEDNING OG SKOTØY
Inflasjon 0 TOTALINDEKS

Kilde: Råmateriale Statistikcentralen. Grafer TEM.

Ved vurdering av markedsstruktur og konkurransesituasjon må man i tillegg til generelle konjunkturendringer se spesielt på endringen i dagligvarehandelens markedsstruktur etter at Kesko Oyj`s datterselskap Ruokakesko Oy kjøpte hele aksjeposten til Suomen Lähikauppa Oy, og startet integrering av Siwa-butikkene og Valintatalo-butikkene i K-market-kjeden. Markedsandelen til K-ryhmä økte dermed betydelig sammenlignet med tidligere. På den annen side økte også S-ryhmä sin andel med godt over en prosentenhet i 2016. Dette har altså ført til et mer konsentrert dagligvaremarked. I tillegg preget også Anttila Oy`s konkurs på sin spesielle måte markedssituasjonen i 2016.

Päivittäistavarakaupan markkinaosuudet			
Ryhmä	2014	2015	2016
S-ryhmä	45,7 %	45,9 %	47,2 %
K-ryhmä	33,1 %	32,7 %	36,2 %
Lidl Suomi Ky*	9,2 %	9,0 %	9,3 %
Suomen Lähikauppa Oy	6,8 %	6,4 %	1,5 %
Tokmanni-konserni*	1,4 %	1,4 %	1,7 %
Stockmann*	1,2 %	1,1 %	1,0 %
M-ketju*	0,7 %	0,6 %	0,6 %
Minimani*	0,6 %	0,6 %	0,6 %
Muut yksityiset*	1,3 %	2,3 %	1,9 %
Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Lähde: Päivittäistavarakauppa ry, perustuen Nielsenin myymälärekisteriin. * -merkityt, lähde PTY, Taulukkoyhteenveto

Markedsandeler i dagligvarehandel. Gruppe
S-ryhmä; K-ryhmä; Lidl Suomi Ky*;Suomen Lähikauppa Oy; Tokmanni-konserni*; Stockmann*;M-ketju*; Minimani*; Andre private*; totalt

Kilde: Päivittäistavarakauppa ry, basert på Nielsenin myymälärekisteri.
* -merkede, kilde PTY, Tabellsammendrag TEM.

Man forventet at frigjøringen av butikkenes åpningstider kunne ses i redusert salg i små butikker og kiosker, fordi disse hadde tidligere hatt nytte av lengre åpningstider. Basert på omsetningsestimater og akkumulert foretaksinformasjon fra Statistikcentralen kan man se en nedgang i salg for kiosker og supermarkeder i 2016, mens større butikker har hatt økning i salg i samme tidsperiode. Også detaljhandel for bekledningsvarer og skotøy har hatt nedgang i 2016 målt ved hjelp av omsetningsestimater og akkumulert foretaksinformasjon.

Bilde 2 Endringer i omsetningsestimater for butikker av forskjellig type og størrelse i årene 2014–2016. Poengverdier for kiosker kan ses i grafen.

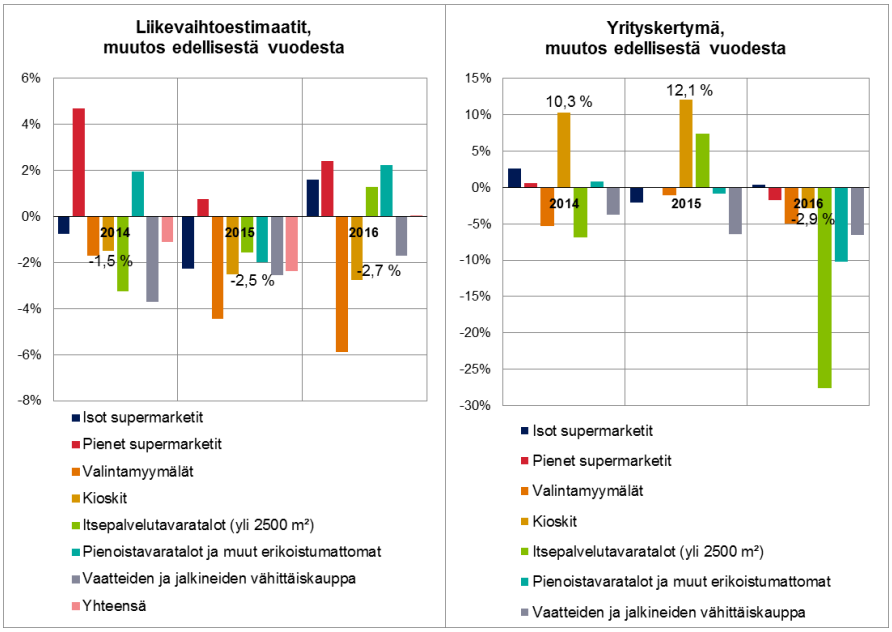

Kilde: Statistikcentralen. Graf TEM.

Bilde 2 Endringer i omsetningsestimater for butikker av forskjellig type og størrelse i årene 2014–2016. Poengverdier for kiosker kan ses i grafen.

Omsetningsestimater, endring fra året før
Store supermarkeder
Små supermarkeder
Selvbetjeningsbutikker
Kiosker
Selvbetjeningsvarehus (over 2500 m^2)
Mindre varehus og andre ikke-spesialiserte
Detaljhandel, bekledning og skotøy
Totalt

Akkumulert foretaksinformasjon, endring fra året før
Store supermarkeder
Små supermarkeder
Selvbetjeningsbutikker
Kiosker
Selvbetjeningsvarehus (over 2500 m^2)
Mindre varehus og andre ikke-spesialiserte
Detaljhandel, bekledning og skotøy

Kilde: Statistikcentralen. Graf TEM.

Det at salget har flyttet fra mindre butikker til større butikker kan også ses i statistikker publisert av Päivittäistavarakauppa ry (PTY). Innen dagligvarehandel har antall supermarkeder økt, mens antall andre butikktyper har blitt redusert. Reduksjon i antall varehus forklares av konkursen i Anttila i 2016. Også forretaksarrangement mellom Kesko og Lähikauppa kan ha bidratt til utviklingen av supermarkeder. Frigjøringen av åpningstider har imidlertid for sin del bidratt til at salget i handelsbransjen i en viss grad har blitt flyttet fra mindre butikker til større butikker. Også basert på svarene fra medlemsundersøkelsen i regi av Suomen Yrittäjät

(Företargarna i Finland) anså en femtedel av respondentene at frigjøringen av åpningstider favoriserte større enheter.

Informasjon fra PTY viser at antall R-kiosker ble redusert i fjor. Når det gjelder kiosker, viser de forannevnte opplysningene fra Statistikcentralen at antall kiosker økte i to sammenhengende år før 2016, og at det finnes fremdeles flere kiosker sammenlignet med for to år siden. Videre viser informasjon fra PTY at antall R-kiosker økte fremdeles i 2015, men at antallet ble redusert i 2016. En del av denne reduksjonen kan forklares med tilpasning til vekst i tidligere år.

Reitan Convenience som eier R-kiosk-kjeden, rapporterte i sin årsberetning for 2016 at frigjøringen av åpningstider har redusert kjedens omsetning når det gjelder helgene, men for hverdager har utviklingen vært positiv. R-kioskenes sammenlignbare omsetning ble redusert med 3,6 prosent fra forrige år. Reitan anser imidlertid at resultatutviklingen i Finland har vært god. Det har altså skjedd en nedgang i omsetningen som forventet, men likevel virker det som om kioskene klarer seg rimelig bra også etter frigjøringen av åpningstider.

Myymälöiden lukumäärä myymälätyypin mukaan						Muutos ed. v. (kpl)		
Myymälätyyppi	1.1. 2017	1.1. 2016	1.1. 2015	1.1. 2014	1.1. 2013	1.1. 2017	1.1. 2016	1.1. 2015
Hypermarketit	149	150	150	149	149	-1	0	1
Tavaratalot	88	112	115	121	116	-24	-3	-6
Supermarketit, isot	645	633	621	612	604	12	12	9
Supermarketit, pienet	405	394	402	419	430	11	-8	-17
Valintamyymälät, isot	1 009	1 043	1 065	1 053	1 055	-34	-22	12
Valintamyymälät, pienet	349	370	394	409	431	-21	-24	-15
Pienmyymälät	357	388	410	408	407	-31	-22	2
Erikoismyymälät	847	880	910	861	757	-33	-30	49
Kauppahallit / suoramyyntihallit	30	34	34	34	32	-4	0	0
Yhteensä	3 879	4 004	4 101	4 066	3 981	-125	-97	35
R-kioskit (kpl, 31.12.)	599	614	627	642	653	-15	-13	-15
R-kioskit (PT-myynti, meur, 31.12.)	285	299	295	296	290	-14	4	-1

Kilde: Nielsen Myymälärekisteri og PTY. Päivittäistavarakauppa ry`s publikasjoner Päivittäistavarakauppa (Dagligvarehande) 2017, 2016, 2015, 2014 ja 2013. www.pty.fi. Tabell TEM.[1]

Antall butikker pr. butikktype	Endring sammenlignet med året før (antall)
Butikktype	
Hypermarkeder	
Varehus	
Supermarkeder, store	
Supermarkeder, små	
Selvbetjeningsbutikker, store	
Selvbetjeningsbutikker, små	
Småbutikker	
Spesialbutikker	
Kjøpehall / Direktesalghaller	

[1] Hypermarkeder: City market, Prisma og Minimani; Varehus: ≥ 1 000 m^2 (Dagligvareandel under 2/3); Supermarkeder, store: ≥ 1 000 m^2 (Dagligvareandel over 2/3); Supermarkeder, små: 400-999 m^2; Selvbetjeningsbutikker, store: 200-399 m^2; Selvbetjeningsbutikker, små: 100-199 m^2; Småbutikker: < 100 m^2. www.pty.fi.

Totalt

R-kiosker (antall, 31.12.)
R-kiosker (Dagligvaresalg, MEUR, 31.12.)

Butikkene i Finland konkurrerer ikke bare med butikker som ligger i samme nærområde, men også med internett-/ nettbutikker. En av begrunnelsene for å frigjøre åpningstider var at butikkene må være i stand til å svare til nettbutikkenes døgnkontinuerlige åpningstider. Verken den finske tollen eller Statistikcentralen har detaljert statistikk på volumer av produkter som privatpersoner har kjøpt eller bestilt gjennom internett, men verdien av privatpersoners kjøp fra nettbutikker estimeres i nasjonalregnskapets beregninger. I 2015 beløp dette til cirka seks milliarder euro, hvor andelen av utenlandske kjøp utgjorde cirka 35 %.

Statistikcentralen gjennomfører i slutten av hvert år en spørreundersøkelse om finnenes bruk av internett. I den forbindelse spør man også om respondenten har kjøpt eller bestilt varer via internett i løpet av de siste tre måneder. Andelen av de som svarte positivt var 44 prosent i 2015, 48 prosent i 2014, 46 prosent i 2015 og 44 prosent i 2016. [Oversetteren kommenterer at tallene i setningen før ikke ser ut til å stemme overens med teksten.] Basert på dette kunne man kanskje slå fast at privatpersoners netthandel ble redusert i 2016 fra året før, men endringen var tilsvarende også året før det. Derfor kan man ikke konkludere med at endringen i 2016, etter frigjøring av åpningstider, var avvikende sammenlignet med tidligere.

På den annen side viser en årlig utredning utført av det svenske logistikkforetaket Postnord at verdien av finske forbrukernes netthandel økte betydelig i 2016. Ifølge oversikten beløp finnenes netthandel seg til 3,2 milliarder euro i 2016, til 2,6 milliarder euro i 2015 og til 2,4 milliarder euro i 2014. Basert på en spørreundersøkelse blant medlemmene til Suomen yrittäjät ry (Företagarna i Finland) i 2017 om økning i netthandel har påvirket endringer i åpningstider foretatt av næringsdrivende. På den annen side var det kun seks prosent som oppga dette som årsak til endringer i åpningstider, blant de respondentene som endret sine åpningstider etter 1.1.2016.

Bilde 3 Lønnsomhet og betalingsevne i detaljhandelen (TOL47) og dens underbransjer i årene 2014–2016.

Vähittäiskauppa (47 ja sen alatoimialoja) Toimiala (TOL2008)		Käyttökate-% 2014	2015	2016	Current ratio 2014	2015	2016
47000	Vähittäiskauppa	3,2	2,9	3,4	1,6	1,6	1,7
47100	Vähittäiskauppa erikoistumattomissa	2,9	2,0	2,7	1,4	1,4	1,6
47200	Elintarvikkeet ym. erikoismyymälöissä	3,7	3,4	4,9	1,6	1,4	1,6
47210	Hedelmien, marjojen ja vihannesten vähittäiskauppa	5,4	6,1	6,3	1,9	1,6	1,3
47700	Muiden tavaroiden vähittäiskauppa erikoismyymälöissä	3,6	3,4	4,0	1,6	1,7	1,8
47710	Vaatteiden vähittäiskauppa	0,7	1,0	2,6	1,5	1,5	1,6
47900	Vähittäiskauppa muualla kuin myymälöissä	1,6	1,4	2,4	1,4	1,4	1,5

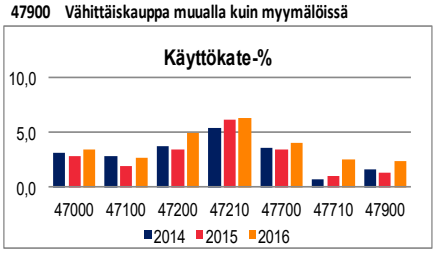

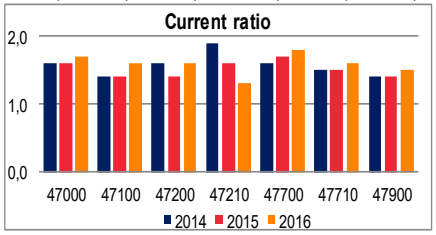

Kilde: Asiakastieto Oy. Tabell og grafer TEM.

Bilde 3 Lønnsomhet og betalingsevne i detaljhandelen (TOL47) og dens underbransjer i årene 2014–2016.

Detaljhandel (47 og underbransjer) Driftsresultat-% Current ratio
Bransje (TOL2008)
47000 Detaljhandel
47100 Detaljhandel, ikke-spesialiserte
47200 Matvarer osv. i spesialbutikker
47210 Detaljhandel, frukt, bær og grønnsaker
47700 Detaljhandel, andre varer, i spesialbutikker
47710 Detaljhandel, bekledning
47900 Detaljhandel, andre steder enn i butikker

Driftsresultat-% Current ratio

Kilde: Asiakastieto Oy. Tabell og grafer TEM.

Basert på parametre som beskriver detaljhandelens lønnsomhet og betalingsevne kan man ikke se betydelige endringer fra 2015 til 2016. Generelt sett var 2016 litt bedre i handelsbransjen enn forrige året. Den generelle oppgangen i økonomi og konsentrasjon av handelen kan ha bidratt til dette. Her må man imidlertid ta hensyn til at da innsamling av informasjon til denne utredningen startet i april-mai 2017, hadde bransjeforetakene ennå ikke levert sine årsoppgjør for forrige år, og Asiakastieto, som samlet inn opplysningene, hadde ikke årsoppgjørsinformasjon tilgjengelig for alle foretakene. Eksempelvis hadde Asiakastieto tilgjengelig årsoppgjør for over 11 000 foretak i hele detaljhandelbransjen (TOL 47), mens i innsamlingsfasen var tallet 8500 for 2016. Det er naturlig at det blir etablert nye foretak i bransjen og en del forsvinner fra markedet, men en så betydelig forskjell på antall foretak er først og fremst basert på at opplysningene ikke var tilgjengelig. Opplysningene som presenteres her gir et generelt bilde av handelsbransjens situasjon, men på grunn av ovennevnte faktorer er det ikke mulig å trekke (i hvert fall ikke sterke) konklusjoner om konsekvenser av frigjøringen av åpningstider på foretakenes økonomiske situasjon og konkurransesituasjon.

Bilde 4 Lønnsomhet og betalingsevne for butikker og kiosker av forskjellig størrelse i årene 2014–2016.

Vähittäiskauppa erikoistumattomissa myymälöissä	Käyttökate-%			Current ratio		
Toimiala (TOL2008)	2014	2015	2016	2014	2015	2016
47111 Isot supermarketit (yli 1000 m2)	2,4	2,6	2,7	1,5	1,6	1,6
47112 Pienet supermarketit (400 - 1000m2)	2,5	2,8	2,5	1,4	1,5	1,5
47113 Valintamyymälät (100 - 400 m2)	3,4	2,9	3,0	1,3	1,5	1,7
47114 Kioskit (< 100 m2)	2,7	0,7	0,7	1,3	1,3	1,0
47191 Itsepalvelutavaratalot (yli 2500 m2)	2,3	2,0	2,4	1,4	1,3	1,3
47192 Tavaratalot (yli 2500 m2)	-0,4	1,1	3,6	1,3	1,9	1,7
47199 Pienoistavaratalot (< 2500 m2)	2,9	4,3	3,0	1,6	1,7	1,9

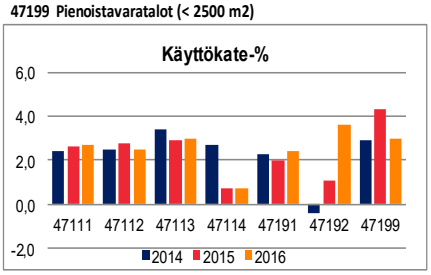

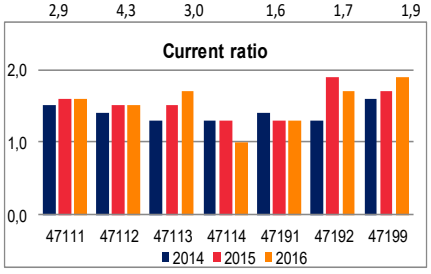

Lähde: Asiakastieto Oy. Taulukko ja kaaviot TEM.

Bilde 4 Lønnsomhet og betalingsevne for butikker og kiosker av forskjellig størrelse i årene 2014–2016.

Detaljhandel i ikke-spesialiserte butikker	Driftsresultat-%	Current ratio
47111 Store supermarkeder (over 1000 m^2)		
47112 Små supermarkeder (400-1000 m^2)		
47113 Selvbetjeningsbutikker (100-400 m^2)		
47114 Kiosker (>100 m^2)		
47191 Selvbetjeningsvarehus (over 2500 m^2)		
47192 Varehus (over 2500 m^2)		
47199 Mindre varehus (<-2500 m^2)		
	Driftsresultat-%	Current ratio

Lähde: Asiakastieto Oy. Taulukko ja kaaviot TEM.

Som konstatert foran forventet man at kioskene skulle lide under frigjøringen av åpningstidene. Basert på ovennevnte opplysninger har kioskbransjens (TOL 47114) driftsresultat ligget på samme nivå som forrige år, og current ratio-parameteret som beskriver betalingsevnen, har blitt noe redusert. Verdien av det sist nevnte parameteret er bra om det er høyere enn én. I analysen må man imidlertid ta spesielt hensyn til ovennevnte problem knyttet til tilgang til opplysninger for 2016 på tidspunktet for innsamling av informasjon til denne utredningen. For 2016 har Asiakastieto kun hatt tilgang til opplysninger fra 125 kioskforetak, for 2014 opplysninger fra 445 foretak og for 2015 fra 536 foretak. Derfor kan foretakutvalget for 2016 ikke anses å være sammenlignbart med foretaksutvalg i tidligere år. Opplysningene for årene 2014 og 2015 er derimot i utgangspunkt sammenlignbare. Her må man imidlertid notere at på driftsresultatnivå hadde kioskenes lønnsomhet allerede blitt redusert i 2015 da frigjøring av åpningstider ikke ennå var en realitet.

Utviklingen av forannevnte statistiske opplysninger og økonomiske parametre har generelt sett vært jevn, og basert på disse kan man ikke observere betydelig innstramming av konkurransen eller at foretakenes økonomiske situasjon hadde konsekvent blitt svakere etter frigjøring av butikkenes åpningstider. De forannevnte tallene beskriver hele bransjen, og i en konkurransesitasjon er det naturlig at det finnes enkelte regionale forskjeller eller at situasjonen i et enkelt tilfelle kan avvike fra gjennomsnittet.

Basert på spørreundersøkelsen utført av Suomen yrittäjät (Företagarna i Finland) blant sine medlemmer våren 2017, anser respondentene at konkurransen har økt som følge av frigjøringen av åpningstider. Omtrent halvparten av alle respondentene anser at konkurransen er blitt hardere etter 1.1.2016 som følge av frigjøring av åpningstider. Av respondentene i bensinstasjon- og kioskbransjen anså nesten alle at konkurransen har blitt hardere, og tilsvarende for dagligvarebransjen, mente cirka to-tredjedeler det samme. Sammenlignet med de forannevnte respondentgrupper anså en klart mindredel av frisørsalongeierne at konkurransen er blitt hardere, og basert på svar i åpne kommentarfelt i undersøkelsen, anser også mange av disse at frigjøringen av åpningstider er bra både for den næringsdrivende og kundene.

Mer enn halvparten (58 %) av respondentene anser imidlertid at lønnsomheten har forblitt på samme nivå eller at den er blitt bedre i samme tidsrom. To femtedeler (40 %) av respondentene anser at lønnsomheten er blitt dårligere. Det faktum at den hardere konkurransen ikke reflekteres så mye i parametre for lønnsomheten, kan skyldes presset for å endre åpningstidene. Det vil si at respondentene observerer en hardere konkurranse når det gjelder konkurranse om tjenester og ikke så mye i priskonkurransen, noe som ville påvirke lønnsomheten direkte.

Bilde 5 Har konkurransesituasjonen i handelsbransjen endret seg som resultat av opphevet åpningstidregulering? (Spørreundersøkelse 2017, Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland)

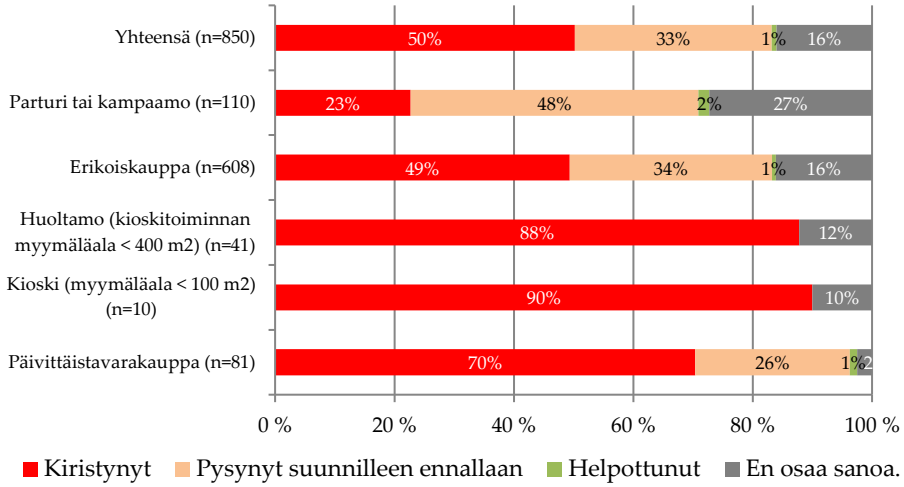

Bilde 5 Har konkurransesituasjonen i handelsbransjen endret seg som resultat av opphevet åpningstidregulering? (Spørreundersøkelse 2017, Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland)
Totalt (n=850)
Herre- eller damefrisør (n=110)
Spesialbutikk (n=608)
Bensinstasjon (butikkstørrelse i kioskvirksomhet <400 m^2) (n=41)
Kiosk (butikkstørrelse <100 m^2) (n=10)
Dagligvarehandel (n=81)

Hardere Omtrent uendret Lettere Vet ikke

På den annen side, til tross for at respondentene mener at konkurransen er blitt hardere, har butikkene ikke nødvendigvis endret sine åpningstider. Omtrent en femtedel av respondentene (197/850) har endret sine åpningstider etter 1.1.2016 og dermed har cirka 80 prosent av respondentene ikke endret sine åpningstider. Av de som endret sine åpningstider mener halvparten (98/197) at konkurrentenes åpningstidendringer har påvirket egne åpningstider, noe som beskriver godt at den hardere konkurransen har påvirket åpningstidene. Beslutning om å svare på konkurransen ved å forlenge åpningstider, er helt tydelig utfordrende rent bedriftsøkonomisk, fordi av de som forlenget sine åpningstider mente 40 % at deres lønnsomhet hadde blitt redusert som resultat av dette og kun 20 % mente at lønnsomheten hadde økt.

Når det gjelder utvikling av konkurransen kan vi konkludere med at de tilgjengelige opplysningene i en viss grad gir et todelt resultat: på den annen side, i lys av statistiske og økonomiske parametre, kan man ikke se at konkurransen i gjennomsnitt har økt i betydelig grad etter frigjøring av åpningstider, men på den andre siden har konkurransen økt basert på handelsforetakenes erfaring og synspunkter. En dypere analyse av konkurransesituasjonen ville kreve at dataene ble samlet inn på et senere tidspunkt, for at årsoppgjørsinformasjon for foretakene var tilgjengelig i større omfang for 2016.

Konsekvenser for sysselsetting, arbeidstimer og sysselsettingens struktur

I denne utredningen har vi prøvd å vurdere konsekvenser for sysselsetting ved frigjøring av åpningstider i handelsbransjen, ved å støtte oss på

opplysninger fra Statistikcentralens arbeidskraftundersøkelse. Vi har prøvd å analysere reformens mulige konsekvenser ved å sammenligne utviklingen til handelsbransjens forskjellige delgrupper samt annen tjenestebransje i 2016 og før 2016. Hypotesen er at dersom utviklingen i 2016 i mellomstore og store butikker som først og fremst blir påvirket av frigjøringen av åpningstider, er avvikende både fra tidligere trend og utviklingen av andre tjenestebransjer, kan endringen da forklares ved hjelp av frigjøringen av åpningstider.
I forbindelse med arbeidskraftundersøkelsen blir det månedlig intervjuet cirka 12 000 personer, dvs. omtrent hver 300. finne i aldersgruppen 15–74 år. Cirka 7 prosent av disse arbeider i handelsbransjen, dvs. i gjennomsnitt 800–900 respondenter hver måned. I enkelte undergrupper, blant annet deltidsansatte og midlertidig ansatte, er antall respondenter betydelig mindre, noe som øker usikkerheten i forhold til utvalget.

I utredningen sammenlignes tidsmessig utvikling ved hjelp av forskjellige sysselsettingsmålere, i fire forskjellige grupper:

1. De aktører i handelsbransjen hvis åpningstider har tidligere vært regulert (dagligvarebutikker og spesialbutikker på over 400 m^2)
2. De aktører i handelsbransjen som generelt sett ikke ble direkte påvirket av endringen i åpningstider (kiosker, dagligvarebutikker på under 400 m^2, bensinstasjoner, annen handel enn den som skjer i butikker)
3. Engroshandel og handel med motorkjøretøy
4. Andre tjenestebransjer, med unntak av handel

Det som har gjort utredningen vanskeligere å gjennomføre er at handelsbransjens sysselsettingskonsekvenser kan spre seg fra detaljhandel til engroshandel. Dermed er det mulig at dersom lovendringen fører til økt detaljhandel, vil dette også vises i engroshandel. Av den grunn bruker man engroshandel og handel med motorkjøretøy og andre tjenestebransjer som sammenligningsgrupper.

Foreløpig har frigjøringen av butikkers åpningstider ikke påvirket sysselsetting i handelsbransjen i særlig stor grad, samme gjelder sysselsettingsstrukturen i handelsbransjen. Dette kan delvis også skyldes at handelsbransjen ennå ikke har fullt ut utnyttet mulighetene som oppheving av åpningstidregulering medfører.

Bilde 6 Sysselsettingsutvikling som indeks pr. kvartal 2010–2016 (2010 q1 = 1) (Tilastokeskus/Statistikcentralen, arbeidskraftundersø-kelse)

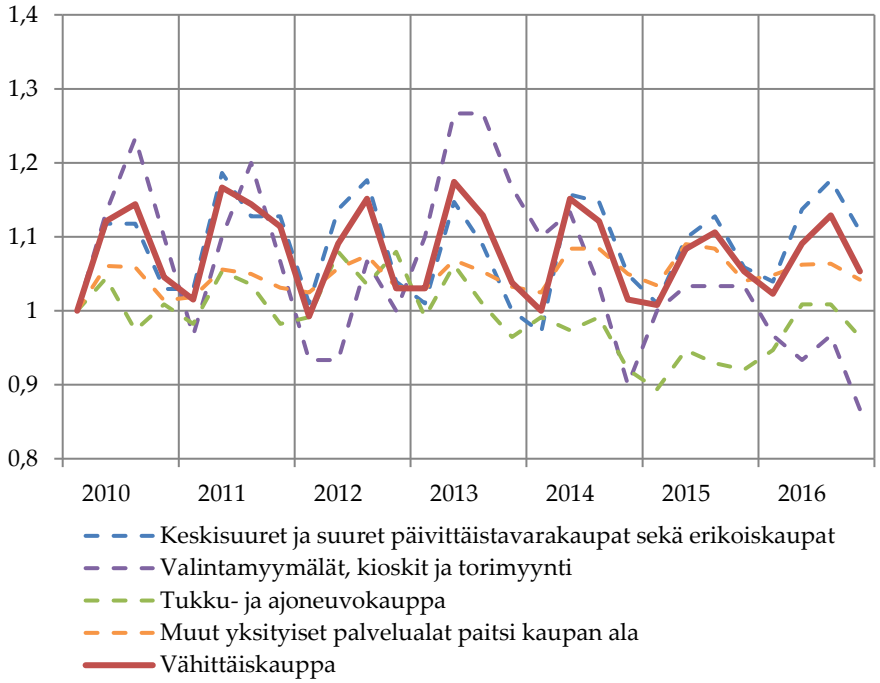

Bilde 6 Sysselsettingsutvikling som indeks pr. kvartal 2010–2016 (2010 q1 = 1) (Tilastokeskus/Statistikcentralen, arbeidskraftundersøkelse)
Mellomstore og store dagligvarebutikker og spesialbutikker
Selvbetjeningsbutikker, kiosker og torgsalg
Engros- og motorkjøretøyhandel
Andre private tjenestebransjer med unntak av handel
Detaljhandel

Resultater fra utredningen støtter ikke det synet at frigjøringen av åpningstider hadde økt sysselsettingen i handelsbransjen i betydelig grad. Resultatene gir imidlertid noe støtte for det synet at frigjøringen av åpningstider har i liten grad økt antall midlertidige ansatte i handelsbransjen.

Også etter frigjøringen av butikkenes åpningstider har sysselsettingsutviklingen i detaljhandel fulgt sysselsettingsutviklingen i engroshandel og motorkjøretøyhandel svært nøyaktig. Det har altså ikke oppstått forskjell mellom disse to til tross for at regulering av detaljhandelens åpningstider ble opphevet. Det er altså mulig at forbedring i sysselsetting i handelsbransjen også skyldes en helt generell konjunkturoppgang, som ikke har noe å gjøre med oppheving av åpningstidregulering. I teorien er det mulig at uten frigjøringen av åpningstider hadde behovet for arbeidskraft konsentrert seg til de tidsrommene når butikkene også tidligere fikk lov til å være åpne. Sysselsettingen i engroshandel og motorkjøretøyhandel har økt litt, og dette gjelder spesielt midlertidig ansatte. Tilsvarende har sysselsettingen i kiosker og selvbetjeningsbutikker gått ned i samme tidsperiode.

Bilde 7 Endring i prosentvis sysselsetting sammenlignet med året før 2011–2016, pr. kvartal (Tilastokeskus/Statistikcentralen, arbeidskraft-undersøkelse)

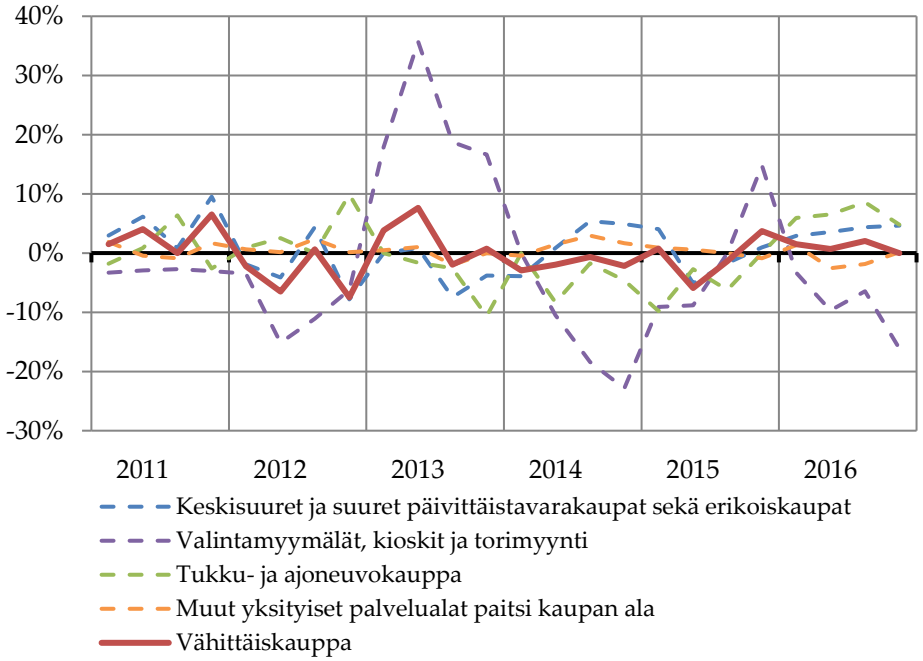

Bilde 7 Endring i prosentvis sysselsetting sammenlignet med året før 2011–2016, pr. kvartal (Tilastokeskus/Statistikcentralen, arbeidskraftundersøkelse)
Mellomstore og store dagligvarebutikker og spesialbutikker
Selvbetjeningsbutikker, kiosker og torgsalg
Engros- og motorkjøretøyhandel
Andre private tjenestebransjer med unntak av handel
Detaljhandel

Dermed har sysselsettingsutviklingen i hele detaljhandelbransjen vært svakere i 2016 enn i engroshandel og motorkjøretøyhandel, men tilsvarende sterkere enn gjennomsnittlig i andre tjenestebransjer.

Når det gjelder antallet midlertidig ansatte kan man se tydelig vekst i handelsbransjen i 2016. I detaljhandel begynte antallet midlertidige ansatte imidlertid å øke allerede i 2015 før åpningstidsreformen trådte i kraft. I engroshandel og motorkjøretøyhandel begynte økningen derimot mot slutten av 2016.

Når det gjelder antallet deltidsansatte, har utviklingen i detaljhandel fulgt ganske nøyaktig den generelle trenden i tjenestebransjen. Antallet arbeidstimer til deltidsansatte har imidlertid økt litt i detaljhandel. Utviklingen har imidlertid vært ganske lik også i andre tjenestebransjer, og dermed er det ikke mulig å trekke en klar parallell til oppheving av åpningstidregulering. Når det gjelder andelen av kvinner og menn i midlertidige eller deltidsstillinger, har det ikke skjedd en betydelig endring siden åpningstidreguleringen ble opphevet.

Bilde 8 Endring i antall midlertidige arbeidsplasser sammenlignet med året før, pr. kvartal (Tilastokeskus/Statistikcentralen, arbeidskraftundersøkelse)

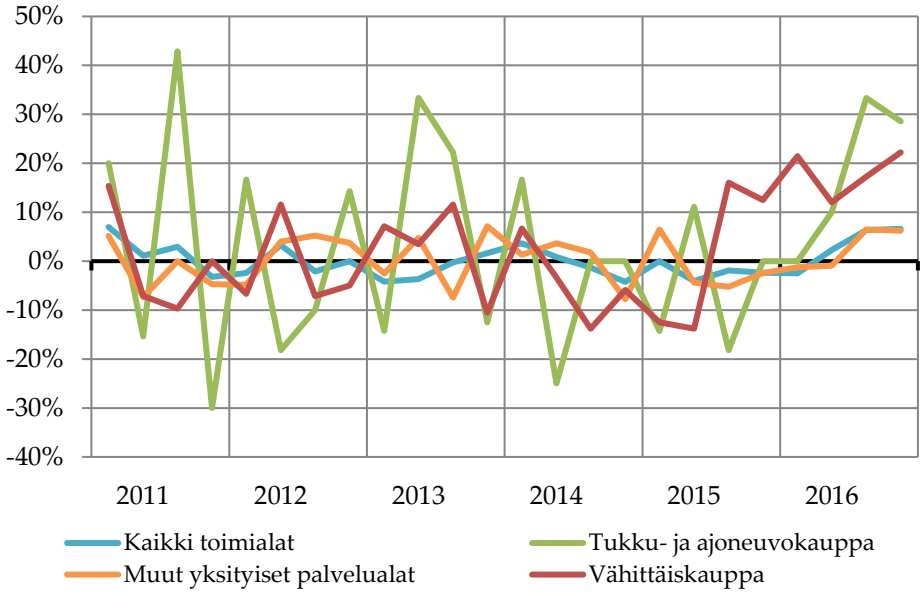

Bilde 8 Endring i antall midlertidige arbeidsplasser sammenlignet med året før, pr. kvartal
Alle bransjer
Engros- og motorkjøretøyhandel
Andre private tjenesteytende bransjer
Detaljhandel

Basert på resultatene kan man altså trekke den konklusjon at frigjøringen av åpningstider har kunnet føre til økt sysselsetting i handelsbransjen: spesielt dersom økningen i engroshandel og motorkjøretøyhandel avspeiler utviklingen i detaljhandelen. Det er imidlertid også mulig at det dreier seg om en generell oppgang i handelsbransjen uten sterk kobling til frigjøringen av åpningstider.

Det er heller ikke mulig å observere stor forskjell mellom detaljhandel og annen type handel ved å analysere antall arbeidstimer. Antall arbeidstimer i handelsbransjen har imidlertid økt litt mer i gjennomsnitt enn i andre tjenestebransjer.

En annen observasjon er at frigjøringen av åpningstider har kunnet flytte ansatte fra små butikker, dvs. kiosker og selvbetjeningsbutikker, til mellomstore og store detaljbutikker. Også denne trenden eksisterte imidlertid allerede før oppheving av åpningstidregulering. Om vi ser på mellomstore og store butikker og spesialbutikker adskilt fra kiosker og selvbetjeningsbutikker kan man se en liten økning i sysselsetting i løpet av 2016 – spesielt blant deltidsansatte. Virkningen blir imidlertid opphevet når man tar hensyn til selvbetjeningsbutikker og kiosker hvor sysselsettingen har blitt redusert i samme tidsperiode.

En tredje observasjon er at gjennomsnittlig antall arbeidstimer blant deltidsansatte i detaljhandel økte 2016. Dette skjedde imidlertid også i andre tjenestebransjer. Dermed kan vi ikke på en pålitelig måte si at endringen skyldtes frigjøringen av åpningstider.

Antall oppførte overtidstimer økte tydelig i handelsbransjen i 2016. Spesielt mot slutten av 2016 ble det lagt inn klart flere overtidstimer enn i tidligere år både i detaljhandel, i engroshandel og motorkjøretøyhandel. Endringen er tydelig, og kan ikke observeres på tilsvarende måte i andre

tjenestebransjer. Dermed er det troverdig å trekke den konklusjon at endringen sannsynligvis kan forklares ved åpningstidreformen.

Bilde 9 Antall oppførte overtidstimer i handelsbransjen, pr. kvartal, 1000 timer (Tilastokeskus/Statistikcentralen, arbeidskraftundersø-kelse)

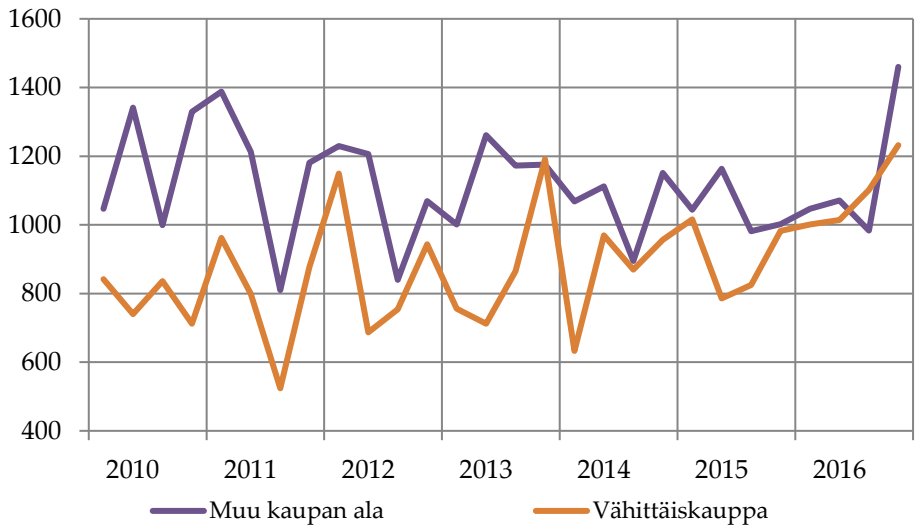

Bilde 9 Antall oppførte overtidstimer i handelsbransjen, pr. kvartal, 1000 timer (
Annen handelsbransje Detaljhandel

Antall overtidstimer i handelsbransjen har økt spesielt hos mannlige lønnstakere. Når det gjelder kvinnelige lønnstakere var antall overtidstimer i 2016 nesten på samme nivå som i tidligere år, men hos menn var antallet klart høyere. En plutselig økning i antall overtidstimer hos mannlige arbeidstakere kan ses i siste kvartal i 2016 både i detaljhandel og øvrig handelsbransje.

Bilde 10 Antall overtidstimer i handelsbransjen pr. kjønn pr. kvartal, , 1000 timer (Tilastokeskus/Statistikcentralen, arbeidskraftundersø-kelse)

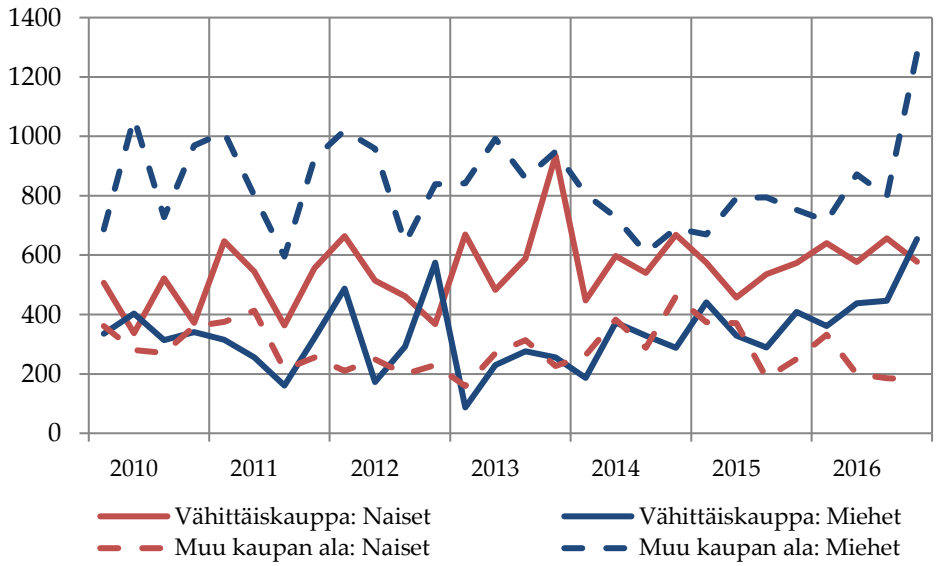

Bilde 10 Antall overtidstimer i handelsbransjen pr. kjønn pr. kvartal, 1000 timer
Detaljhandel: Kvinner Detaljhandel: Menn
Annen handelsbransje: Kvinner Annen handelsbransje: Menn

Det er ganske klart at frigjøringen av butikkers åpningstider har ført til en økning i kvelds- og helgearbeid også blant lønnstakere i handelsbransjen. Tilsvarende endring kan ikke observeres i andre tjenestebransjer, heller ikke i kiosker og selvbetjeningsbutikker. Det som er verdt å legge merke til er imidlertid at økningen i kvelds- og helgearbeid ser ut til å dreie seg nesten utelukkende om menns arbeid, også når det gjelder overtidsarbeid. Kvelds- og helgearbeid hos kvinner i handelsbransjen har imidlertid ikke økt i 2016. Man har heller ikke kunnet observere betydelig endring i næringsdrivendes kvelds- og helgearbeid i handelsbransjen.

Antall innleid arbeidskraft økte i handelsbransjen i 2016 sammenlignet med året før. Det er imidlertid umulig å si hvor stor virkning frigjøringen av åpningstider har hatt på antall innleid arbeidskraft. Bruk av innleid arbeidskraft øker i tjenestebransjen, og utviklingen i handelsbransjen skiller seg ikke vesentlig fra andre tjenestebransjer.

Konsekvenser for lønnstakernes situasjon og familieliv

Basert på medlemsundersøkelse blant medlemmene med butikkjobb i detaljhandel, som ble gjennomført av Palvelualojen ammattiliiton (Servicefacket PAM) (2017), opplever selgere i detaljhandel ikke at vold fra kunder har økt i betydelig grad, selv om en del av dem opplever at trussel om vold har økt. Av respondentene fortalte 12 % at de i sin jobb hadde opplevd mer vold fra kunder sammenlignet med situasjonen for to år siden. Andelen er ikke betydelig større enn andelen av de som opplevde at vold fra kunder har blitt redusert. Imidlertid opplevde klart flere respondenter at vold fra kunder hadde økt (22 %). Spesielt i hypermarkeder opplevde man ofte at trussel om vold hadde økt: Slik trussel ble opplevd av totalt 38 % av respondenter som jobbet i hypermarkeder. Mesteparten av respondentene mente at det har ikke skjedd endringer i vold fra kunder eller trussel om vold i løpet av de siste to år. Utvalgets størrelse i spørreundersøkelsen er 409 respondenter.

Bilde 11 Sammenlignet med situasjonen for to år siden er vold fra kunder etter din oppfatning …

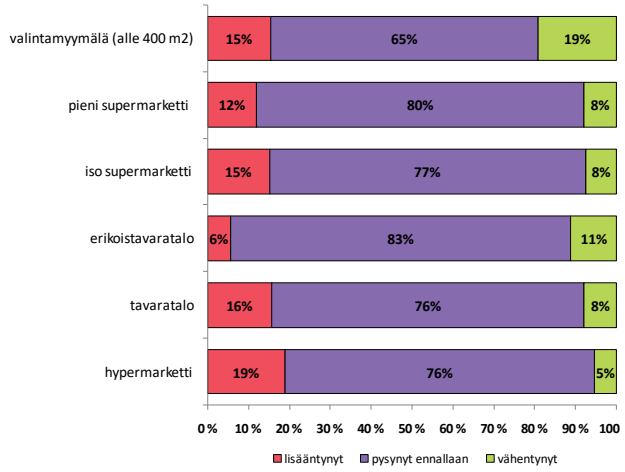

Bilde 12 Sammenlignet med situasjonen for to år siden opplever du at trussel om vold fra kunder har …

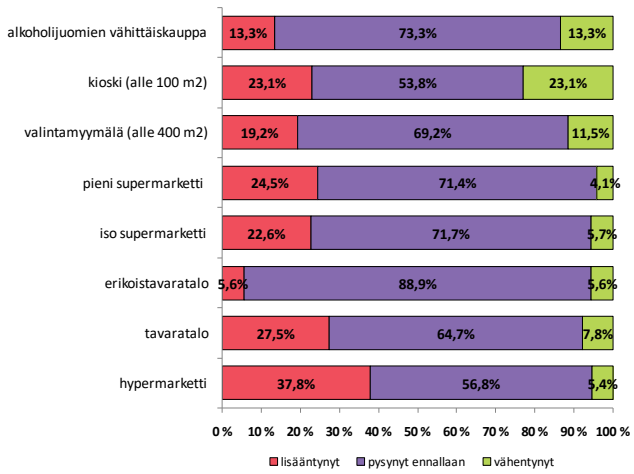

Kilde: PAM, medlemsundersøkelse 2017

Bilde 11 Sammenlignet med situasjonen for to år siden er vold fra kunder etter din oppfatning …
Selvbetjeningsbutikk (under 400 m^2)
Lite supermarked
Stort supermarked
Spesialvarehus
Varehus
Hypermarked

Økt Uendret Redusert

Bilde 12 Sammenlignet med situasjonen for to år siden opplever du at trussel om vold fra kunder har…
Detaljhandel, alkoholholdige drikkevarer
Kiosk (under 100 m^2)
Selvbetjeningsbutikk (under 400 m^2)
Lite supermarked
Stort supermarked
Spesialvarehus
Varehus
Hypermarked

Økt Uendre|t Redusert

Kilde: PAM, medlemsundersøkelse 2017

Når vi sammenligner resultater fra PAM´s siste medlemsundersøkelse sammenlignet med tidligere gjennomføre undersøkelser, kan man observere at muntlig vold og muntlige trusler har økt litt sammenlignet med 2012. Det er imidlertid vanskelig å trekke konklusjoner om i hvilken grad endringen skyldes frigjøringen av åpningstider og i hvilken grad det skyldes andre faktorer. På den annen side, ifølge svarene fra barometeret for arbeidsforhold, økte trussel om kundevold i Finland i årene 2011–2012, men etter dette har den forblitt omtrent på samme nivå i gjennomsnitt. Medlemsundersøkelser i regi av PAM tyder imidlertid på at muntlig vold og muntlige trusler hadde økt også etter dette. Frigjøringen av åpningstider kan spille inn her som en faktor. Fysisk vold eller trusler gjort med redskaper ser imidlertid ikke ut til å ha blitt betydelig vanligere.

I medlemsundersøkelsen som PAM gjennomførte i september 2016 blant tillitspersoner, mente så mange som 44 % at frigjøringen av åpningstider har økt trussel om kundevold, mens 39 % mente at trusselen ikke hadde økt. Av respondentene mente 61 % at frigjøringen av åpningstider hadde ført til at man jobbet mer alene.

I medlemsunderskelsen i regi av Palvelualojen ammattiliitto (Servicefacket PAM) i2017 mente 63 % av kvinner med butikkarbeid og 50 % av menn med tilsvarende oppgaver at nattarbeid passet dårlig eller svært dårlig i deres nåværende livssituasjon. 11 % av kvinner og 3 % av menn med butikkjobb fortalte at de hadde blitt presset til å ta imot arbeidstider som avviker fra normale arbeidstider.

PAM jäsenkyselyt, myyjät			
	2012	2016	2017
sanallinen väkivalta			
päivittäin	2 %	2 %	1 %
vähintään kerran viikossa	6 %	7 %	10 %
pari kertaa kuukaudessa	15 %	13 %	17 %
harvemmin	42 %	51 %	51 %
ei koskaan	35 %	27 %	22 %
sanallinen uhkailu			
päivittäin	0 %	0 %	0 %
vähintään kerran viikossa	3 %	3 %	2 %
pari kertaa kuukaudessa	8 %	4 %	11 %
harvemmin	38 %	41 %	48 %
ei koskaan	51 %	52 %	39 %
välineellä uhkailu			
päivittäin	0 %	0 %	0 %
vähintään kerran viikossa	0 %	0 %	0 %
pari kertaa kuukaudessa	1 %	0 %	1 %
harvemmin	7 %	8 %	9 %
ei koskaan	92 %	92 %	90 %
fyysinen väkivalta			
päivittäin	0 %	0 %	0 %
vähintään kerran viikossa	0 %	0 %	0 %
pari kertaa kuukaudessa	1 %	0 %	0 %
harvemmin	8 %	9 %	10 %
ei koskaan	91 %	91 %	90 %

PAMin jäsenkyselyt 2012, 2016 ja 2017

Tidlig våren i 2017 gjennomførte PAM en elektronisk undersøkelse blant selgere og lagerarbeidere med barn i aldersgruppen 25–45 år, om virkninger av frigjøringen av butikkers åpningstider på tilpasning til arbeidslivet med familielivet. Av 2300 respondenter var de fleste selgere (86 %) og kvinner (84 %). Av respondentene fortalte 60 % at arbeidstidene hadde endret seg etter frigjøringen av åpningstider og at både kvelds- og nattarbeid (50 %) og helgearbeid (60 %) hadde økt.

PAM medlemsundersøkelser, selgere

Muntlig vold
Daglig
Minst en gang i uken
Et par ganger i måneden
Mer sjelden
Aldri

Muntlige trusler...

Trusler med redskaper...

Fysisk vold...

PAM´s medlemsundersøkelser 2012, 2016 og 2017

Av de som svarte på undersøkelsen hadde 54 % barn i alderen 0–12 år eller barn i denne aldersgruppen som hørte til familien. Av respondentene fortalte 26 % at de hadde vært nødt til å gjør nye arrangementer for omsorg av sine barn under skolearbeid som resultat av endrede arbeidstider. Aller mest var det enslige forsørgere som måtte gjøre nye arrangementer for omsorg av barn (37 %). Av ektefeller og samboende var det 25 % som hadde gjort endringer og 22 % av de med delt omsorg. I familier med to foreldre påvirket ektefellens arbeidstidsform behovet for nye arrangementer for omsorg av barn. Litt over en tredjedel av familiene hvor begge ektefellene har uregelmessig arbeidstid, hadde vært tvunget til å gjøre endringer i arrangementet for omsorg for barn. I familier der den ene forelder har regelmessig arbeidstid, var det mindre enn en femtedel som hadde gjort endringer.

For åtte av ti respondenter hadde bokommunen klart å tilby en døgnåpen omsorgsplass. På spørsmål om hvor tilfreds respondentene hadde vært på kvaliteten av døgnomsorg fra kommunen, var litt over 40 % av respondentene ikke tilfreds med tilbudet. Som årsaker oppga respondentene blant annet mangelfull fleksibilitet i forhold til åpningstider på døgnomsorgssteder (ikke åpent døgnet rundt, stengt på helligdager på hverdager og i helgene), samt avstand til omsorgsstedet.

Konsekvenser for de næringsdrivendes situasjon

Samtidig som lovgivningen beskytter arbeidstakere, beskytter den også næringsdrivende på mange måter. En sak som må utredes i tilknytning til frigjøringen av butikkers åpningstider er hvilke konsekvenser reformen har for de som driver slik næring.
TEM har analysert resultatene fra spørreundersøkelsen i regi av Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland) og forsøkt å vurdere konsekvenser av frigjøringen av butikkers åpningstider på næringsdrivende i handelsbransjen basert på denne undersøkelsen. Spørreundersøkelsesskjemaet ble designet i samarbeid mellom TEM og Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland). Resultatene blir her sammenlignet hovedsakelig i tre grupper:

1. Næringsdrivende som ikke har utvidet sine åpningstider til tross for frigjøringen av åpningstider
2. Næringsdrivende som ikke er blitt påvirket av frigjøringen av åpningstider, men som av en annen grunn har utvidet sine åpningstider
3. Næringsdrivende som har utvidet åpningstider nettopp på grunn av frigjøringen av åpningstider

Resultatene tyder på at frigjøringen av butikkers åpningstider har kanskje gjort det vanskeligere for næringsdrivende i handelsbransjen å klare seg og redusere deres fritid. Av de 850 næringsdrivende hadde 148, dvs. cirka 17 %, forlenget sine butikkers åpningstider etter frigjøringen av åpningstider. Av de respondentene som har oppgitt at de har forlenget åpningstider, svarte 57 % at endringen skyldtes oppheving av åpningstidreguleringen. Samtidig mente mer enn halvparten, dvs. cirka 52 %, at konkurrerende butikker som hadde forlenget sine åpningstider, hadde påvirket deres egen beslutning.

Bilde 13 ”Er du fornøyd med lengden av nærings-drivendes / overordnedes ukentlige fritid?” (N = 850)

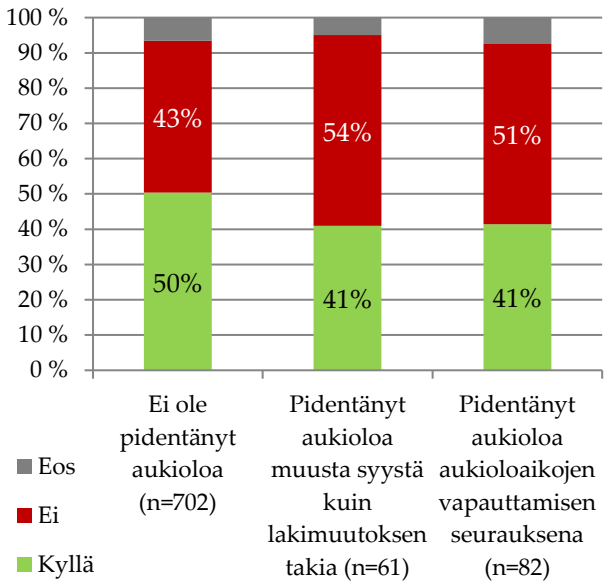

Bilde 14 ”Er du fornøyd med hvordan næringsdri-vende / overordnede klarer seg?” (N = 850)

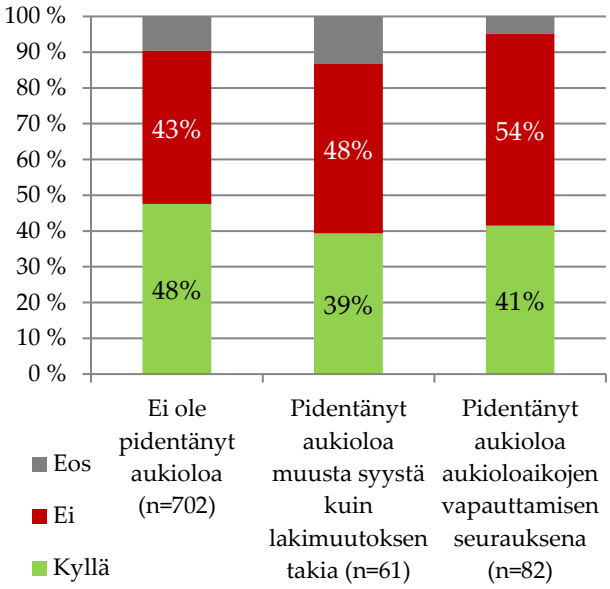

Bilde 13 ”Er du fornøyd med lengden av næringsdrivendes / overordnedes ukentlige fritid?” (N = 850)

Har ikke forlenget åpningstider (n=702)

Har forlenget åpningstider av annen grunn enn lovendringen (n=61)

Har forlenget åpningstider som resultat av at åpningstidreguleringen ble opphevet (n=82)

Vet ikke
Nei
Ja

Bilde 14 ”Er du fornøyd med hvordan næringsdrivende / overordnede klarer seg?” (N = 850)

Har ikke forlenget åpningstider (n=702)

Har forlenget åpningstider av annen grunn enn lovendringen (n=61)

Har forlenget åpningstider som resultat av at åpningstidreguleringen ble opphevet (n=82)

Vet ikke
Nei
Ja

Næringsdrivende som har forlenget sine åpningstider opplever oftere enn andre at de er utilfreds med hvordan de selv klarer seg og med lengden av sin ukentlige fritid.

Bilde 15 ”Opplever du at oppheving av butikkenes åpningstider har påvirket hvordan du har klart deg som næringsdrivende?” (N = 770)

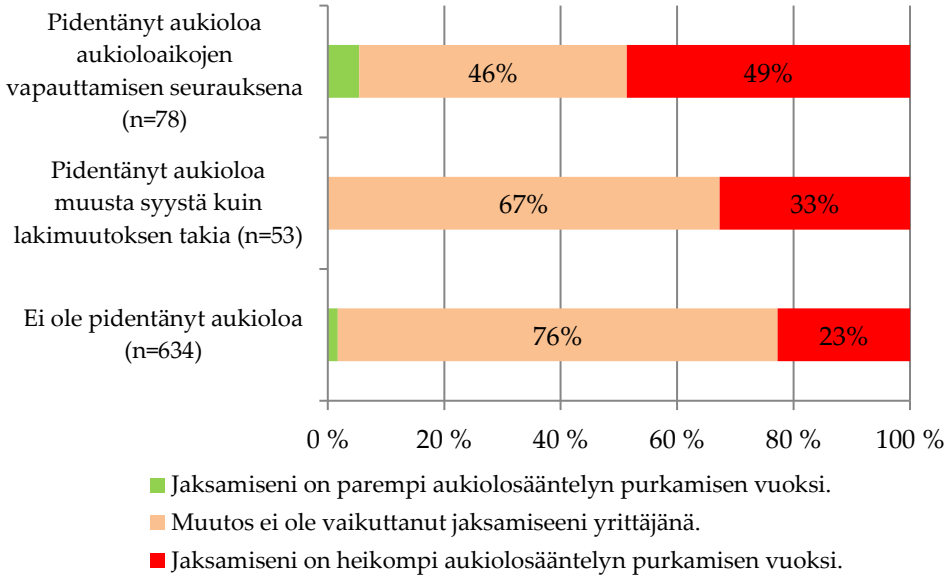

Bilde 15 ”Opplever du at oppheving av butikkenes åpningstider har påvirket hvordan du har klart deg som næringsdrivende?” (N = 770)

Har forlenget åpningstider som resultat av at åpningstidregulering ble opphevet (n=78)

Har forlenget åpningstider av annen grunn enn lovendringen (n=53)

Har ikke forlenget åpningstider (n=634)

- Jeg klarer meg bedre som resultat av at åpningstidreguleringen ble opphevet.
- Endringen har ikke påvirket hvordan jeg klarer meg som næringsdrivende.
- Jeg klarer meg dårligere som resultat av at åpningsreguleringen ble opphevet.

Aller mest negative er de respondentene som har forlenget åpningstider på grunn av press fra konkurrentene når det gjelder spørsmål om hvordan man klarer seg som næringsdrivende og hvor fornøyd man er med lengden av fritid. Av disse er 57 % misfornøyde med lengden av ukentlig fritid og 60 % er misfornøyd med hvordan de klarer seg.

Bilde 16 Erfaring fra konsekvenser av å oppheve butikkers åpningstid-regulering etter bransje

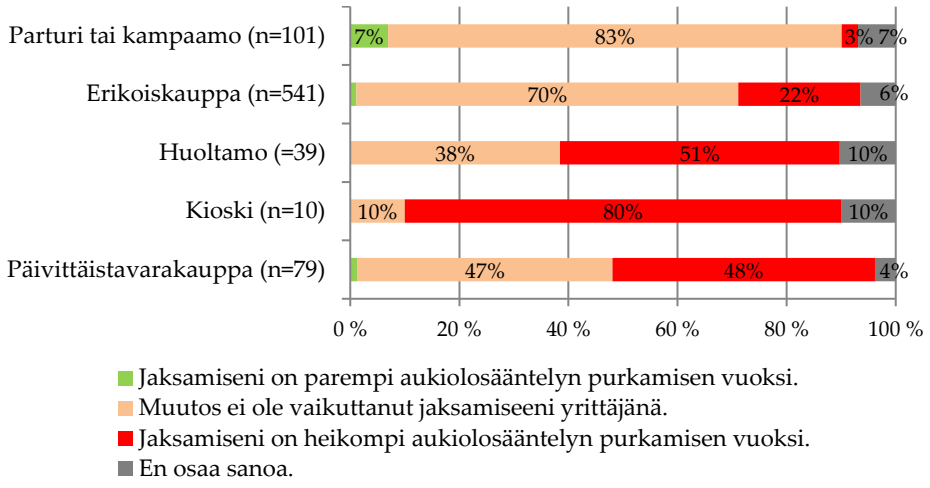

Bilde 16 Erfaring fra konsekvenser av å oppheve butikkenes åpningstidregulering etter bransje
Herre- eller damefrisør (n=101)
Spesialbutikk (n=541)
Bensinstasjon (n=39)
Kiosk (n=10)
Dagligvarebutikk (n=79)

- Jeg klarer meg bedre som resultat av at åpningstidreguleringen ble opphevet.
- Endringen har ikke påvirket hvordan jeg klarer meg som næringsdrivende.
- Jeg klarer meg dårligere som resultat av at åpningstidreguleringen ble opphevet.
- Vet ikke

Av respondentene opplever kun 26 prosent at oppheving av butikkers åpningstidregulering hadde påvirket negativt hvordan de klarer seg som næringsdrivende (72 % ingen endring). Den lave prosentandelen kan imidlertid forklares med at mesteparten av respondentene har ikke forlenget sin egen butikks åpningstider. Derimot av de respondentene som har forlenget sine åpningstider som resultat av at åpningstidregulering ble opphevet, opplever inntil 49 % at lovendringen har ført til at de klarer seg dårligere. Kun 5 prosent av dem opplever at endringen har ført til at de klarer seg bedre og 46 prosent mener at endringen ikke har hatt noen virkning.

De mest kritiske blant bransjene som er omfattet av åpningstidreformen, er små foretak som driver kiosker og bensinstasjoner. Over halvparten av dem mente at oppheving av åpningstidregulering har ført til at de klarer seg dårligere. Også blant små foretak som driver dagligvarehandel opplever nesten halvparten at de klarer seg dårligere som resultat av lovendringen.

Kaupan liitto (Arbeidsgiverforbund i handelsbransjen) gjennomførte i august 2016 i samarbeid med Päivittäistavarayhdistys (Finnish Grocery Trade Association) og Muotikaupan liitto (Motebransjens forbund) en spørreundersøkelse blant sine medlemmer, hvor man kartla foretakenes syn på konsekvenser av å frigjøre butikkers åpningstider på detaljhandelens konkurransesituasjon.

Av næringsdrivende som representerte dagligvarehandelen svarte 36 % at den nye lovgivningen var bedre enn før, og 56 % svarte at den var

dårligere enn før (7 % svarte vet ikke). Tilfredshet med mindre regulering økte i takt med foretakets størrelse; med vekt på personale svarte 94 % av de næringsdrivende som svarte at lovgivningen som muliggjør friere åpningstider er bedre enn den tidligere situasjonen.

Konsekvenser på forbrukerens situasjon

Kaupan liitto (Arbeidsgiverforbund i handelsbransjen) bestilte en forbrukerundersøkelse fra TNS Gallup om frigjøring av butikkers åpningstider i august 2016. Utvalget i denne internett-undersøkelsen var 2004 respondenter i aldersgruppen 15–79 år.

Resultatene støtter den oppfatning at reformen har forbedret forbrukerens situasjon. I utredningen som Kaupan liitto (Arbeidsgiverfobund i handelsbransjen) gjennomførte, mente 82 % av respondentene at frigjøring av åpningstidene representerer god kundeservice. Det ble ansett som god kundeservice at butikkene kunne selv bestemme sine egne åpningstider, selv om respondenten ikke hadde benyttet seg av mulighetene til å handle i utvidet åpningstid.

Av respondentene opplevde 49 % at frie åpningstider på lørdagskvelder lettet deres hverdag. 46 % mente at frie åpningstider på lørdagskvelder har ingen betydning. 42 % av respondentene mente at seine åpningstider var bra for deres hverdag. 54 % av respondentene opplevde at sene åpningstider på hverdagskvelder hadde nesten ingen betydning. Nesten ingen av respondentene opplevde at frigjøring av åpningstidene var negativt for deres egen hverdag.

Av respondentene hadde 85 % allerede handlet noen ganger på søndager før åpningstidene ble frigjort. Av de som handlet på søndager hadde 41 % økt sin søndagshandel i 2016. Kundene handlet oftere enn tidligere på søndager spesielt i dagligvarebutikker (87 % av respondentene). På spørsmål om hvordan søndagsåpne butikker påvirket organisering av hverdagen og tidsskjemaet, opplevde 54 % at utvidede åpningstider hadde lettet deres hverdag og gitt dem mer fleksibilitet, og 42 % opplevde at endringer i åpningstidene ikke hadde påvirket deres hverdag.

Av respondentene hadde 58 % handlet på lørdager etter kl.18.00 i løpet av 2016. Av de som handlet på lørdagskvelder fortalte 65 % at de hadde handlet oftere enn før på lørdager. Mesteparten av de nye handleturene på lørdagskveldene skjedde i dagligvarebutikkene (92 % av respondentene).

Respondentene i utredningen som Kaupan liitto (Arbeidsgiverforbund i handelsbransjen) gjennomførte, hadde benyttet de sene åpningstidene på hverdager i mindre grad enn de utvidede åpningstidene på lørdager og søndager. Av respondentene hadde 42 % handlet på hverdager etter kl. 21.00 i 2016. De sene handleturene på hverdager ble for det meste gjort i matbutikker (92 % av respondentene).

I utredningen som Kaupan liitto (Arbeidsgiverforbund i handelsbransjen) gjennomførte, fortalte 61 % av respondentene at frigjøring av butikkers åpningstider hadde påvirket tidspunktene for når de handlet.

DEL B: RETT TIL UKENTLIG FRIDAG FOR SMÅ FORETAK MED BUTIKK I ET KJØPESENTER

I 2009 ble de små foretakenes rett til å holde butikken sin stengt i et kjøpesenter eller tilsvarende butikkonsentrasjon regulert i loven. Reguleringen ble ytterligere styrket med en lovendring som trådte i kraft 30.04.2014.

Etter denne reguleringen har næringsdrivende rett til å holde sin detaljhandel eller frisørsalong stengt på valgt ukedag. Denne retten har man imidlertid ikke under en kalenderuke dersom et kjøpesenter eller en tilsvarende butikkonsentrasjon holder åpent mindre enn sju kalenderdager, i henhold til en avtale som binder den næringsdrivende.

Reguleringen gjelder foretak som ligger i et kjøpesenter eller en tilsvarende butikkonsentrasjon og som har tilsammen maksimalt fem ansatte som jobber regelmessig i en eller flere butikker.

Arbets- och näringsministeriet utredet situasjonen for foretak med butikk i kjøpesentre våren 2017 i samarbeid med Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland). Suomen Yrittäjät gjennomførte en medlemsundersøkelse blant sine medlemsforetak, og Arbets- och näringsministeriet deltok i forberedelsen av denne. Ved hjelp av undersøkelsen prøvde man å finne ut om den lovregulerte retten til å holde en butikk stengt minimum en gang i uke, benyttes, og hvordan situasjonen har forandret seg sammenlignet med tidligere år. Resultatene sammenlignes delvis med resultatene fra tidligere medlemsundersøkelser i regi av Suomen Yrittäjät i den grad de kan sammenlignes med hverandre.

Totalt 185 små foretak i kjøpesentre svarte på undersøkelsen som ble gjennomført våren 2017. Av disse omfattes totalt 78 av loven og disse næringsdrivende har mindre enn seks ansatte. Ifølge undersøkelsen kan 82 % av næringsdrivende som etter loven har rett til å holde butikken sin stengt en gang i uken, er i stand til å benytte denne retten. Av dem kjente imidlertid 91 % til denne lovbestemte retten. 13 % av små foretak som driver sin butikk i et kjøpesenter, fortalte at de ikke har mulighet til å holde butikken sin stengt en eneste dag i uken, og 5 % kunne ikke si om de har mulighet til dette eller ikke.

Det var totalt 10 næringsdrivende blant de som svarte, som burde ha rett til å holde butikken sin stengt en gang i uken basert på svarene, men som ikke hadde denne muligheten. Av disse svarte 6 at det var reglene for kjøpesenteret som hindret muligheten til å holde butikken stengt. 2 respondenter svarte at retten ble hindret av gjeldende leieavtale og 2 respondenter oppga en annen årsak.

I tillegg til de 10 respondenter som ikke kunne holde butikken sin stengt, svarte totalt 9 at de ikke selv kunne bestemme på hvilken ukedag de skulle holde butikken sin stengt. Av disse oppga 4 at årsaken var reglene for det aktuelle kjøpesenteret, 2 oppgav leieavtalevilkår, 1 oppgav kjedeavtalen og 2 oppgav en annen årsak. Enkelte respondenter svarte blant annet følgende:

”Kjøpesenteret nekter denne muligheten til å holde en fridag. Indirekte ble det sagt at dersom vi ikke følger kjøpesenterets åpningstider, vil vi ikke få fornyet vår leieavtale. Det vil si, my way or highway.”

”Små foretakseiere tør ikke holde butikken sin stengt en dag i uken i redsel for at man ikke får fornyet leieavtalen.”

Etter loven har små foretak med butikk i et kjøpesenter, også rett til å bestemme på hvilken ukedag han/hun holder butikken sin stengt, med mindre det dreier seg om en kortere kalenderuke iht. kjøpesenterets åpningstider. Dette innebærer at basert på mottatte svar benytter 24 % av små foretak med butikk i et kjøpesenter, ikke sin rett til å holde butikken stengt på en valgt ukedag.

Svarene gir imidlertid støtte til antakelsen at loven har påvirket de små foretakenes situasjon i kjøpesentre. Små foretak (mindre enn seks ansatte) svarer nemlig helt tydelig oftere at de kan holde butikken sin stengt en gang i uken. Små foretak som svarte slik, utgjorde 82 % (og i tillegg var 5 % usikre), mens når det gjelder andre typer foretak, var andelen 64 %. Den aller vanskeligste situasjonen har de næringsdrivende som er ganske små, men ikke tilstrekkelig små for at loven kunne anvendes på dem. I butikker med 6–9 ansatte kan mindre enn halvparten holde butikken sin stengt en gang i uken.

Bilde 17 Andel av næringsdrivende i kjøpesentre som oppga at de kunne holde butikken stengt en gang i uken

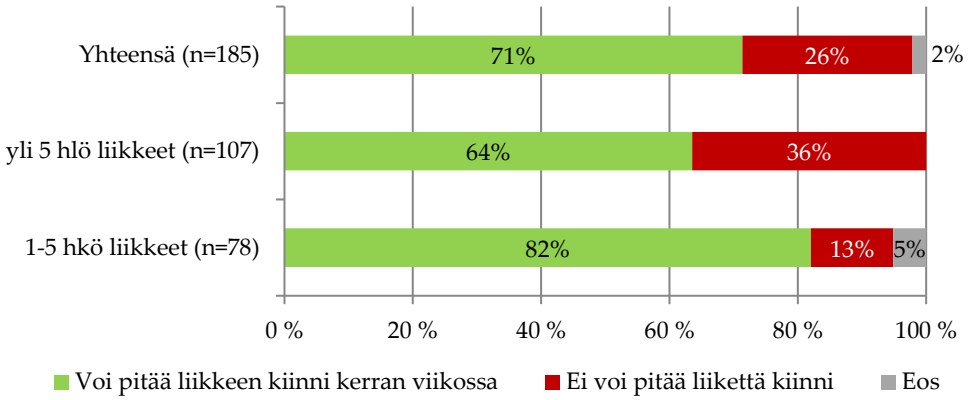

Bilde 17 Andel av næringsdrivende i kjøpesentre som oppga at de kunne holde butikken stengt en gang i uken
Totalt (n=185)
Over 5 ansatte i butikker (n=107)
1-5 ansatte i butikker (n=78)

Kan holde butikken stengt en gang i uken Kan ikke holde butikken stengt Vet ikke

Resultatene fra undersøkelsen tyder på at situasjonen for små foretak i hvert fall ikke har blitt svekket siden 2012. Sammenlignet med spørreundersøkelsen som Suomen Yrittäjät (Företagarna i Finland) gjennomførte i 2012, mener litt flere næringsdrivende i kjøpesentre at de kan holde butikken sin stengt om de ønsker det: i 2012 svarte 67 % på denne måten, og i 2017 var svarandelen 71 %. Denne andelen inkluderer altså også de små foretak i kjøpesentre med mer enn fem ansatte, som loven ikke tilbyr en mulighet til å holde butikken stengt.

I spørreundersøkelsen fra 2017 ble det også spurt om respondentene opplevde at situasjonen var blitt bedre eller dårligere etter at lovendringen trådte i kraft i 2014. Av små foretak med butikk i kjøpesenter svarte 14 % at situasjonen hadde blitt bedre, 14 % svarte at situasjonen hadde blitt dårligere, og resten mente at situasjonen var uendret. Tilsvarende når det gjelder andre typer små foretak i kjøpesentre svarte imid-

lertid kun 4 % at situasjonen hadde blitt bedre, og 17 % svarte at situasjonen var blitt dårligere. Dette kan imidlertid forklares med menneskenes tendens til å se nåsituasjonen og fremtiden mer negativt enn fortiden, noe som gjentar seg i flere spørreundersøkelser med forskjellige temaer.

Frigjøring av butikkers åpningstider reflekteres i en viss grad også i svarene til små foretak i kjøpesentre. I åpne kommentarfelt dukket det opp noen tilfeller der kjøpesenterreglene førte til at kjøpesentrenes åpningstider ble forlenget som resultat av oppheving av åpningstidreguleringen, noe som gjorde at også små foretak i kjøpesentrene måtte holde åpent lenger enn tidligere. Dette har kanskje ført til problemer med å fastsette åpningstider i butikker med få ansatte. Næringsdrivende konstaterte blant annet følgende:

"Kjøpesenteret kan bestemme at butikkene skal holde åpent inntil kl. 21.00, selv om det i praksis overhodet ikke kommer kunder etter kl. 19.00."

"Kjøpesentrene opplever stort press på å forlenge åpningstider på lørdager og søndager. Nå er dette fremdeles kun en anbefaling fra de næringsdrivendes forening, men det er kun spørsmål om tid før man prøver å gjøre det obligatorisk."

Kjøpesentrenes leieavtaler er typisk sett lange, noe som betyr at endringene i forpliktelsen til å overholde åpningstidene kan delvis observeres med en viss forsinkelse. På den annen side kan reglene fastsatt av kjøpesenterforeningene endre seg ganske raskt noen ganger. Det er mulig at ved oppheving av åpningstidregulering kan små foretak med butikk i et kjøpesenter i fremtiden bli forpliktet til å holde butikken sin åpen lenger enn tidligere, men i dag har vi ikke mer detaljert informasjon om omfanget av dette fenomenet.

KILDER

Suomen Asiakastieto Oy (2017). Bransjerapporter. Årsoppgjørsopplysninger for handelsbransjen.

Spørreundersøkelse blant tillitsvalgte i handelsbransjen om konsekvenser av frigjøringen av åpningstider. Palvelualojen ammattiliitto PAM 2016.

Nielsen Myymälärekisteri og Päivittäistavarakauppa ry. Päivittäistavarakauppa ry`s publikasjoner Dagligvarehandel 2017, 2016, 2015, 2014 og 2013. www.pty.fi.

Palvelualojen ammattiliitto PAM, medlemsundersøkelser 2012, 2016 og 2017.

Palvelualojen ammattiliitto PAM, spørreundersøkelse blant butikkmedarbeidere 2017

Ble servicen bedre, ble konkurransen hardere? – Forbrukernes og foretakenes syn på frigjøringen av butikkers åpningstider. Kaupan liitto 2016.

Postnord (2017): Netthandel i Norden 2017. http://www.postnord.fi/tietoa-postnordista/logistiikkauutiset/tutkimukset

Postnord (2016): Netthandel i Norden 2016. http://www.postnord.fi/tietoa-postnordista/logistiikkauutiset/tutkimukset

Postnord (2015): Netthandel i Norden 2015. http://www.postnord.fi/tietoa-postnordista/logistiikkauutiset/tutkimukset

Päivittäistavarakauppa ry`s statistikker(2017). http://www.pty.fi/julkaisut/tilastot/

Reitan Convenience (2017). Årsrapport 2016. http://www.reitangruppen.no/wp-content/uploads/2017/05/RG-Årsrapport-2016.pdf

Utredning om frigjøringen av åpningstider i detaljhandel og frisørsalonger 2015. Suomen Yrittäjät.

Utredning om virkninger av endringer i detaljhandelens åpningstider. Suomen Yrittäjät 2012.

Suomen Yrittäjät, medlemsundersøkelse 2017.

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): arbeidskraftundersøkelse.

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): foretaksstatistikk.

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): nasjonalregnskapet.

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): priser og kostnader.

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): inntekter og forbruk. Forbrukerbarometer.

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): Finlands offisielle statistikk (SVT): Befolkningens bruk av data- og kommunikasjonsteknologi [nettpublikasjon]. ISSN=2341-8699. 2016, Vedleggstabell 35. Kjøp og bestilling av varer via internett 2016, %-andel av befolkningen. Helsinki: Tilastokeskus/Statistikcentralen [referert til: 7.6.2017]. Skaffet via adressen: http://www.stat.fi/til/sutivi/2016/sutivi_2016_2016-12-09_tau_035_fi.html

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): Finlands offisielle statistikk (SVT): Befolkningens bruk av data- og kommunikasjonsteknologi [nettpublikasjon]. ISSN=2341-8699. 13 2015, Vedleggstabell 28. Kjøp og bestilling av varer via internett 2015, %-andel av befolkningen. Helsinki: Tilastokeskus [referert til: 7.6.2017]. Skaffet via adressen: http://www.stat.fi/til/sutivi/2015/13/sutivi_2015_13_2016-12-14_tau_020_fi.html

Statistikcentralen/Tilastokeskus (2017): Finlands offisielle statistikk (SVT): Befolkningens bruk av data- og kommunikasjonsteknologi [nettpublikasjon]. ISSN=2341-8699. 2014, Vedleggstabell 28. Kjøp og bestilling av varer via internett 2014, %-andel av befolkningen i aldersgruppen 16-89 år (Korrigert 25,11,2014). Helsinki: Tilastokeskus/Statistikcentralen [referert til: 7.6.2017]. Skaffet via adressen: http://www.stat.fi/til/sutivi/2014/sutivi_2014_2014-11-06_tau_028_fi.html